

กบฏพญาผาบ: การรุกรานอำนาจการเมืองการปกครองของสยาม ต่อล้านนาในนวนิยายไทย

Phaya Phab Rebel: The Intrusion of Siam Political Power to Lanna in
Thai Novel

¹กนกวรรณ ใจวงศ์ผาบ และ ²สุภาวดี เพชรเกตุ

¹Kanokwan Jaiwongpab and ²Supawadee Petket

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Thailand

E-mail: ¹Fondaow_kanokwan@icloud.com, ²Supawadee.petket@cmu.ac.th

Received May 19, 2023; Revised June 26, 2023; Accepted July 11, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กบฏพญาผาบ: การรุกรานอำนาจการเมืองการปกครองของสยามต่อล้านนาในนวนิยายไทย โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กรอบแนวคิดความทรงจำศึกษาและวัฒนธรรมต่อต้าน ใช้นวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับกบฏพญาผาบ โดยการวิเคราะห์เนื้อหาในนวนิยาย ผลการวิจัยพบว่า การเกิดกบฏพญาผาบเป็นผลจากเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปการเมืองการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) จากการวิเคราะห์เนื้อหาผ่านนวนิยายทั้ง 6 เรื่อง พบว่า การรุกรานอำนาจการเมืองการปกครองของสยามที่มีต่อล้านนาดังกล่าว ปรากฏความทรงจำ ดังนี้ (1) สยามลิดรอนอำนาจของล้านนาในการจัดเก็บภาษี (2) สยามเก็บภาษีมากเกินไปและสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวล้านนา (3) ล้านนามีกำลังอำนาจไม่เพียงพอจะต่อสู้

ข้อค้นพบในวิจัย คือ ภายใต้ความทรงจำชาวล้านนาที่มีต่อสยาม คือ เจ้าหน้าที่สยาม เอาเปรียบชาวบ้าน ส่วนภายใต้ความทรงจำชาวยุโรปที่มีต่อล้านนา คือ ชาวล้านนาเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าการพัฒนาท้องถิ่น

คำสำคัญ: กบฏพญาผาบ; ความทรงจำศึกษา; วัฒนธรรมต่อต้าน; ล้านนา; นวนิยายไทย

Abstract

This article aimed to study Phaya Phab rebel: The intrusion of Siam political power into Lanna in Thai novels. The study was conducted in the form of a qualitative research design. Memory studies and counterculture were used as the conceptual framework based on the novels mentioning Phaya Phab rebels. The content of the novels was analyzed. The study result indicated that Phaya Phab rebelled because of the consequences of changes in political reform during the reign of King Chulalongkorn (King Rama V). According to the content analysis through six novels, the intrusion of Siam political power on Lanna appeared to be the following memories: (1) Siam lessened the power of Lanna in tax collection; (2) Siam collected too many taxes and got Lanna people in trouble; and (3) Lanna had not enough power to fight against Siam.

The findings from the research study indicated that in Lanna people's memory towards Siam, Siam officers took advantage of villagers, while Siam people's memory towards Lanna was that Lanna people viewed individual benefits as more important than local development.

Keywords: Phaya Phab Rebel; Study memory; Counterculture; Lanna; Thai Novels

บทนำ

ดินแดนล้านนาตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย มีมรดกทางอารยธรรมที่สืบสานจากบรรพบุรุษ เมื่อการปฏิวัติสังคมจากประเทศตะวันตกตกแผ่ขยายเข้าสู่ล้านนาและสยาม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามและล้านนาได้เปลี่ยนแปลงไปจากความสัมพันธ์ด้านบรรณาการกลายเป็นการเข้าควบคุมล้านนาอย่างจริงจัง (สร้อยดี อ่องสกุล, 2542) กล่าวว่าการดำเนินนโยบายควบคุมล้านนานั้น เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2427 เป็นต้นมา ผลจากการปฏิรูปการปกครอง ทำให้เกิดการต่อต้านจากราษฎรทั่วทุกพื้นที่ เหตุการณ์ที่มองเห็นการต่อต้านได้ชัดเจน คือ การก่อกบฏเพื่อต่อต้าน (สายสกุล เดชาบุตร, 2558) วิเคราะห์ว่าปฏิริยาการเกิดกบฏเป็นผลจากการปฏิรูปการเมืองการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)

ดินแดนล้านนาเกิดกบฏที่เด่นชัด คือ กบฏพญาผาบ เมื่อปี พ.ศ. 2432 เกิดขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยการก่อกบฏนั้นสัมพันธ์กับสนธิสัญญาเชียงใหม่ กล่าวคือ สัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 ทำให้รัฐบาลสยามตระหนักถึงความน่ากลัวของอำนาจชาติตะวันตกที่เข้ามาในล้านนา จึงต้องหาแนวทางแก้ไขปัญหาให้ล้านนาโดยเร็วที่สุด ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2427 เกิดการปฏิรูปการเมืองการปกครองในมณฑลพายัพ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2561) กล่าวว่า เป้าหมายที่รัฐบาลวางไว้ให้ดำเนินการคือ ยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชที่เป็นมาแต่เดิม จัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทน ทำให้ผู้คนมีความสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองสยามร่วมกัน ซึ่งแต่เดิมกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดเหล่านั้น

ถือเป็นคนต่างชาติต่างภาษา ชาวล้านนาที่เดือดร้อนจากเหตุการณ์นี้ ส่วนหนึ่งได้ลุกขึ้นต่อสู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากข้าราชการบางคนของสยามจนกลายเป็นกบฏในที่สุด

กบฏพญาผาบ นำโดย พระยาปราบสงคราม หรือพญาผาบ ส่วนชาวล้านนา เรียกชื่อว่า “หนานเต๊ะจะ” เหตุการณ์เกิดขึ้นที่บริเวณจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2432 เพราะสยามสั่งให้มีการเก็บภาษีหมากพลู มะพร้าว อย่างไม่เป็นธรรม เหตุการณ์ของกบฏพญาผาบปรากฏหลักฐานเอกสารชั้นต้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นส่วนมาก เช่น ปรากฏในหนังสือเจ้าพระยาพลเทพ กราบ บังคมทูลรัชกาลที่ 5 ความตอนหนึ่งว่า “... เจ้าภาษีไปทำการกดขี่ข่มเหง เร่งรัดเอาเงินค่าภาษีจากต้นหมาก มะพร้าว พูล กับราษฎร ... ครั้นอยู่มาเมื่อวันที่ 8 เดือนกันยายน พ.ศ. 2432 พระยาปราบสงคราม เป็นคนก่อเหตุการณ์ชุกชุมขึ้น ...”¹ ข้อความดังกล่าวสรุปได้ว่า สาเหตุการเกิดกบฏเป็นผลจากการจัดระเบียบการปกครองล้านนาสู่ความเป็นสยาม ส่วนชาวล้านนามิได้มีเจตจำนงที่จะจ่ายภาษีในอัตราที่สูงขึ้น ถูกเอาเปรียบจากข้าราชการสยาม ส่งผลให้ล้านนาต่อต้านสยามและเกิดเป็นกบฏพญาผาบ ลำดับถัดมาปรากฏในเอกสารวิชาการ หนังสือที่พิมพ์ขึ้นในวาระครบรอบ และวิทยานิพนธ์ ดังเช่น (สร้อยดี อ่องสกุล, 2542) ให้ความเห็นถึงสาเหตุการตัดสินใจของพญาผาบว่าจะสูญเสียผลประโยชน์เรื่องการเก็บภาษีด้านแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออก ส่วนปัจจัยอื่นที่มีผลน่าจะได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายเมืองเหนือรวมถึงราษฎรในความปกครองของพญาผาบเองได้รับความเดือดร้อนนอกจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารทางวิชาการแล้วกบฏพญาผาบยังปรากฏในวรรณกรรมจำนวนหนึ่งด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกบฏพญาผาบที่เคยถูกศึกษาผ่านวรรณกรรม พบว่า (นัยนา ครุฑเมือง, 2547) ศึกษา “นวนิยายอิงประวัติศาสตร์: ภาพสะท้อนการเมืองและสังคม” โดยได้ข้อสรุปกบฏพญาผาบว่า เรื่อง หนึ่งฟ้าดินเดียว กบฏพญาผาบมีเจ้านายฝ่ายเหนือสนับสนุนอยู่เบื้องหลังโดยเฉพาะเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์แสดงออกชัดเจนว่าไม่ประสงค์จะนำกำลังไปปราบกบฏพญาผาบ และเรื่อง รากนครา เหตุการณ์หลังเกิดกบฏพญาผาบ สยามผ่อนปรนให้เจ้านายฝ่ายเหนือมากขึ้น และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปการปกครองในมณฑลพายัพว่าไม่สามารถระทำการอย่างเด็ดขาดได้ในเวลาอันรวดเร็ว ทุกการเปลี่ยนแปลงต้องใช้เวลา (สุภาวดี เพชรเกตุ, 2562) ศึกษา “กบฏล้านนา: การประกอบสร้างภาพแทนผู้ขายน่านนาในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2490-2560” ได้จำแนกตัวละครเอกฝ่ายชายทั้งหมด 4 ตัว คือ ตัวละครเจ้าสุวงค์ และเจ้าหลวงเมืองลำปาง มีความคิดไปในฝ่ายของสยาม ส่วนตัวละครเจ้าหน่อเมืองและเจ้าหลวงเมืองแบ่ นั้นมีความคิดเป็นรัฐอิสระไม่ต้องการเป็นประเทศราชของใคร

ดังนั้น เรื่องราวของกบฏพญาผาบ มีความสำคัญควรค่าแก่การศึกษาอย่างยิ่ง การศึกษาครั้งนี้ใช้นวนิยายที่ปรากฏเหตุการณ์กบฏพญาผาบ จำนวน 6 เรื่อง ได้แก่ หนึ่งฟ้าดินเดียว (2548), ขุนหอคำ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/1 เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ (วันที่ 19 มีนาคม ร.ศ. 108)

(2553), เจ้าจันทร์พมหม นีราศพระธาตุอินทร์แขวน (2558), รากนครา (2560) สะพานแสงคำ (2561) และพญาผาบ ผู้กล้าล้านนา (2564) ใช้กรอบแนวคิด “ความทรงจำศึกษา” และ กรอบแนวคิด “วัฒนธรรมต่อต้าน” มาประกอบใช้ในการวิเคราะห์เรื่องราวกบฏพญาผาบ โดยบทความวิจัยนี้ มุ่งนำเสนอ กบฏพญาผาบด้านการรุกร้าอำนาจการเมืองการปกครองของสยามต่อล้านนาในนวนิยายไทย เพื่อให้ทราบถึงความทรงจำการต่อต้านอำนาจของกลุ่มคนล้านนาในยุคที่สยามเข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองในล้านนา ช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือยุคการล่าอาณานิคมที่ปรากฏในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความทรงจำการต่อต้านอำนาจของสยามต่อล้านนาในนวนิยายไทย กรณีกบฏพญาผาบ

การทบทวนวรรณกรรม

เอกสาร กบฏพญาผาบ เกิดขึ้นปี พ.ศ. 2432 มาจากความไม่พอใจจากกลุ่มชั้นเจ้านายและชาวนาในล้านนา เพราะถูกเอาเปรียบเรื่องการถูกเก็บภาษี (ยอดยิ่ง รักลัตย์, 2532) ให้ความเห็นว่าเป็นผลมากระบบการเก็บภาษีรูปแบบใหม่ที่ยังไม่เป็นรู้จักของชาวบ้าน อีกทั้งการถูกเกณฑ์แรงงานที่มากขึ้นกว่าเดิมส่งผลให้ก่อการกบฏ (วัลลภา เครือเทียนทอง, 2519) ให้ความเห็น กบฏพญาผาบเกิดจากข้าราชการที่ขึ้นไปปฏิบัติหน้าที่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือมีความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ซึ่งการก่อเหตุมีใช้ความกล้าหาญของพญาผาบเพียงผู้เดียว (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2560) กล่าวถึงเรื่องขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาว่าพญาผาบได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายบางคนของเชียงใหม่ให้นำชาวบ้านคัดค้านการเก็บภาษี แต่สุดท้ายก็ต้องสลายตัวไปเพราะเจ้านายบางคนไม่ร่วมมือ

กรอบแนวคิดความทรงจำศึกษา

การศึกษาความทรงจำในวรรณกรรมนั้น เพื่อศึกษาอดีตที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างขึ้นมิได้มุ่งวิเคราะห์อดีตที่เกิดขึ้นจริง การเก็บกักความทรงจำของแต่ละเรื่องนั้น สามารถผ่านความทรงจำของแต่ละบุคคลโดยส่งสารจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นวรรณกรรม เรื่องเล่า นิทาน หรือประวัติศาสตร์ บางยุคสมัยได้ป้องกันความคงอยู่ของสารนั้นได้บันทึกไว้ตามโชดหิน ศิลาจารึก ใบลาน สถานที่ เป็นต้น (นัทธนัย ประสานนาม, 2562) กล่าวว่า การศึกษาความทรงจำวัฒนธรรมนิยมเลือกศึกษาวรรณกรรมที่มีแก่นเรื่องว่าด้วยการรำลึกความทรงจำหรือการสูญเสียความทรงจำ ความพยายามกู้คืนความทรงจำที่สูญเสียไป วรรณกรรมที่นำมาศึกษาควรเป็นวรรณกรรมเล่าถึงประวัติศาสตร์หรืออดีตอันห่างไกลหรือเป็นเรื่องเล่าประวัติศาสตร์กระแสหลักของชาติหรือความทรงจำของชาติเท่านั้น โดยวิธีวิทยาในการศึกษา คือ ต้องเปรียบเทียบวรรณกรรมกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์ ตลอดจนใช้วรรณกรรมเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

กรอบแนวคิดวัฒนธรรมต่อต้าน

วัฒนธรรมต่อต้านเกิดขึ้นจำนวนไม่น้อยขึ้นอยู่กับบริบทของสถานที่ วัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่ต้องการนำไปเป็นเครื่องมือในการต่อต้าน เป้าหมายของการต่อต้านไม่จำเป็นว่าจะต้องสำเร็จหรือไม่ ผู้ที่กำลังเกิดการต่อต้าน จะแสดงพฤติกรรมความไม่พอใจออกมาเพื่อให้ผู้คนรอบข้างได้รับรู้ เช่น ทางสีหน้า วาจา การใช้กำลัง การเจียบ ฯลฯ (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2556) ให้มุมมองการศึกษาวัฒนธรรมในปัจจุบันไม่ได้เห็นร่วมกันอีกต่อไปแล้ว กระแสของวัฒนธรรมจะต้องเป็นกระแสต่อต้านเสมอไปในขณะเดียวกันวัฒนธรรมที่ต่อต้านก็ไม่ได้หมายความว่าต้องเปลี่ยนใหม่ หรือเสนออะไรใหม่ อาจเป็นแค่การเคลื่อนไหวการพลิกผันหรือพัฒนามาจากวัฒนธรรมหลักอย่างยากเย็นเท่านั้นเอง การศึกษาการต่อต้านในปัจจุบันจึงระมัดระวังที่จะไม่หลงใหลไปกับการต่อต้าน จนกระทั่งมองไม่เห็นความหลากหลายของการต่อต้านเองแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมต่อต้านในปัจจุบันจึงแสดงให้เห็นถึงพลังของผู้ปฏิบัติการทางสังคมที่สร้างสรรค์จากภายในโครงสร้างการครอบงำนั่นเอง

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษากฎหมายอาญา: การรื้อกล้ำอำนาจการเมืองการปกครองของสยามต่อล้านนาในนวนิยายไทย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตด้านเอกสาร ใช้นวนิยายที่ประพันธ์ถึงเหตุการณ์กบฏพญาผาบ พบทั้งหมด 6 เรื่อง ดังนี้ 1) หนึ่งฟ้าดินเดียว ผู้ประพันธ์ กฤษณา อโศกสิน พิมพ์ครั้งที่ 2 ปีที่พิมพ์ พ.ศ. 2548 2) ขุนหอคำ ผู้ประพันธ์ กฤษณา อโศกสิน พิมพ์ครั้งที่ 2 ปีที่พิมพ์ พ.ศ. 2553 3) เจ้าจันทร์ผอม นิราศพระธาตุ อินทร์แขวน ผู้ประพันธ์ มาลา คำจันทร์ พิมพ์ครั้งที่ 17 ปีที่พิมพ์ พ.ศ. 2558 4) รากนครา ผู้ประพันธ์ ปิยะพร ศักดิ์เกษม พิมพ์ครั้งที่ 12 ปีที่พิมพ์ พ.ศ. 2560 5) สะพานแสงคำ ผู้ประพันธ์ ปิยะพร ศักดิ์เกษม พิมพ์ครั้งที่ 6 ปีที่พิมพ์ พ.ศ. 2561 และ 6) พญาผาบ ผู้กล้ำล้านนา ผู้ประพันธ์ ทวีศักดิ์ ระมิงค์วงศ์ พิมพ์ครั้งที่ 1 ปีที่พิมพ์ พ.ศ. 2564

เครื่องมือในการวิจัย มีดังนี้ 1) นวนิยายที่ประพันธ์ถึงเหตุการณ์กบฏพญาผาบ ทั้งหมด 6 เรื่อง 2) เอกสารหอจดหมายเหตุ หนังสือประวัติศาสตร์กระแสหลัก และหนังสือประวัติศาสตร์จากผู้รู้ท้องถิ่น 3) เอกสารกรอบแนวคิดความทรงจำศึกษา และกรอบแนวคิดวัฒนธรรมต่อต้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารและงานวิจัยโดยศึกษาทบทวนเอกสารแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสารหอจดหมายเหตุ หนังสือประวัติศาสตร์กระแสหลัก หนังสือประวัติศาสตร์จากผู้รู้ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านอำนาจจากสยามสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ส่งเหล่าข้าราชการสยามเข้ามาการปฏิรูปการเมืองการปกครองในล้านนา ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกรอบแนวคิดความทรงจำศึกษา และกรอบแนวคิดวัฒนธรรมต่อต้าน และหนังสือนวนิยายที่มีข้อมูลกบฏพญาผาบปรากฏภายในเนื้อเรื่อง

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล พิจารณาถึงรูปแบบลักษณะการต่อต้านอำนาจในนวนิยาย โดยใช้เอกสารหลักฐานประวัติศาสตร์ และหนังสือวิชาการต่าง ๆ มาประกอบเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ว่าความทรงจำการต่อต้านอำนาจของคนล้านนาที่มีต่อสยามในยุคปฏิรูปการปกครองเมืองการปกครองนั้นจะเป็นอย่างไร งานด้านวรรณกรรมจะแสดงความทรงจำของชาวล้านนาในยุคนั้นเช่นเอกสารประวัติศาสตร์กระแสหลักหรือไม่ โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาจะใช้วิธีการตีความตรงตามเนื้อหาที่ถูกประพันธ์ขึ้น และเมื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นำไปสู่ขั้นตอนการสรุปประเด็นการศึกษา อภิปรายผลการวิจัยและหาข้อเสนอแนะเพื่อนำผลลัพธ์งานวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ในอนาคต

ผลการวิจัย

จากการศึกษาข้อมูลในด้านการรุกรานอำนาจการเมืองการปกครองของสยาม กรณีที่ใช้ศึกษา คือ กบฏพญาผาบ การวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาจะใช้วิธีการตีความตรงตามเนื้อหาที่ถูกประพันธ์ขึ้น และใช้กรอบแนวคิดความทรงจำศึกษา และกรอบแนวคิดวัฒนธรรมต่อต้าน มาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) โปรดให้กรมหมื่นพิชิตปรีชากรเข้ามาดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระยามนตรีสุริยวงษ์ (ชื่น บุนนาค) และพระยาเพชรพิไชย พร้อมด้วยคณะ มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงห้าหัวเมืองตามลำดับ จวบจนถึงครั้งที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้านั่งงยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ขึ้นมารับตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ รวมถึงยังมีพระบรมราชโองการให้เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ยกเลิกการประกาศใช้ระบบการเก็บภาษีอากรแบบดั้งเดิม ให้ยึดถือแนวปฏิบัติงานราชการตามแนวกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ที่ได้วางรูปแบบไว้ จึงเป็นชนวนก่อให้เกิดการต่อต้านอำนาจสยามและกลายเป็นกบฏพญาผาบ ในปี พ.ศ. 2432 จากนวนิยายไทยทั้ง 6 เรื่อง ปรากฏความทรงจำการรุกรานอำนาจการเมืองการปกครองของสยามที่มีต่อล้านนา ดังนี้

1. สยามใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง เพื่อลิดรอนอำนาจของล้านนาด้านการจัดเก็บภาษี

จากเหตุการณ์การปรับปรุงระเบียบระบบการจัดเก็บภาษีในล้านนา ในมุมมองของสยามนั้นมองว่าเป็นวิธีการที่ทำให้เก็บภาษีได้อย่างมีประสิทธิภาพและป้องกันการทุจริตในระบบการจัดเก็บภาษีของล้านนา หากแต่ในมุมมองของคนล้านนานั้นมองว่า การที่สยามปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดเก็บภาษีในล้านนานั้นเป็นการลิดรอนอำนาจของล้านนาแต่เดิม ซึ่งมีอยู่ในดินแดนของตนเอง แม้จะอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม แต่ในอดีตล้านนาเคยสามารถจัดเก็บภาษีและบริหารการจัดการเรื่องใช้เงินภาษี และการส่งเงินภาษีให้สยามได้ด้วยตนเอง ดังนั้น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเก็บภาษีจึงถือเป็นการลิดรอนอำนาจของล้านนาเป็นอย่างมาก เหตุการณ์นี้ปรากฏในนวนิยายหลายเรื่อง ดังเช่น

ตัวอย่างที่ 1.1 เมื่อกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เปลี่ยนแปลงระบบการจัดเก็บภาษีรูปแบบใหม่

... เมืองราม นิ่งคิดจิตใจหนึ่งเมื่อนึกถึงการเก็บภาษีอากรของสยามซึ่งล่วงรู้มาว่า เจ้าหลวงเชียงใหม่ แลเจ้านายทั้งปวงไม่พอใจการเก็บภาษีที่กรมหมื่นพิชิตปรีชากร วางไว้ แม้แต่เจ้าหลวงก็เคยทรงบ่นกับพระญาติ เจียงใหม่เหลือแต่กระดูก จีนเขาเอาไปกินเลี้ยง ... (กฤษณา อโศกสิน, 2548)

ข้อความข้างต้น หลังจากที่ได้หาญระยับเนตร ได้อ่านจดหมายจากเจ้าน้อยสิงห์ (บิดาของเจ้าหญิงระยับเนตร) เขียนมาเล่าเรื่องเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะเรื่องเจ้าเมืองลำพูนที่ไม่ยอมส่งเงินภาษีตามเวลาที่กำหนด เรื่องปัญหาการปล้นจี้ต่อนกลางคืน ปัญหาการล่องลำซายแดน และเมื่อไม่นานมานี้ข่าวจากม้าเร็วของพญาเมืองรามรักษาเขต แจ้งว่าพระยามนตรีสุริยวงษ์ กำลังเตรียมตัวเดินทางกลับและพระยาเพชรพิไชย จะเดินทางเข้ามารับตำแหน่งแทน ทำให้พญาเมืองรามรักษาเขต รำลึกถึงเหตุการณ์สมัยที่กรมหมื่นพิชิตปรีชากร เข้ามาวางรากฐานการปกครองในการพัฒนาดินแดนล้านนา ครั้งนั้นเจ้าหลวงเชียงใหม่และเจ้านายฝ่ายเหนือ ไม่เห็นด้วยกับการทำงานของสยาม จนต้องเอ่ยปากว่าสยามเอาเนื้อไปรับประทาน เหลือแต่กระดูกให้ล้านนารับประทาน

คำกล่าวในเนื้อหานวนิยายนั้น พบมีเอกสารประวัติศาสตร์ถูกบันทึกไว้ ดังปรากฏใน หนังสือกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ความตอนหนึ่งว่า “... เมืองเชียงใหม่เหลือแต่กระดูก เนื้อเขาเอาไปกินสิ้น ...”² จากข้อความดังกล่าว (สร้อยดี ประยูรเสถียร, 2523) ให้แง่คิดว่า เป็นคำกล่าวที่สะท้อนความรู้สึกของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งเคยได้รับผลประโยชน์ทั้งเนื้อทั้งกระดูก และคำกล่าวยังเป็นอิทธิพลให้ราษฎรพื้นเมืองต่างเข้าใจว่าสยามมุ่งแต่จะเอาผลประโยชน์จากดินแดนล้านนาเท่านั้น

ดังนั้น คำกล่าวของเจ้าหลวงเชียงใหม่ที่ทำให้พญาเมืองรามเขตรักษา แสดงอาการนิ่งไปชั่วคราว เพราะกำลังวิตกกังวลใจเรื่องของเจ้านายที่ถูกลิดรอนอำนาจ เมื่อครั้งสมัยที่กรมหมื่นพิชิตปรีชากรเข้ามาปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีในล้านนา บรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือหลายท่านต่างแสดงการต่อต้านทางความรู้สึกต่อระบบการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เพราะมองว่าสยามหาผลประโยชน์จากล้านนาฝ่ายเดียว โดยไม่คำนึงว่าล้านนาจะเสียหายมากน้อยเพียงใด เปรียบผลประโยชน์เหมือนกระดูกไม่สามารถรับประทานได้ รวมถึงไม่สนใจความรู้สึกของพี่น้องชาวล้านนา ส่งผลให้ชาวล้านนาทุกชั้นชนเริ่มต่อต้านเพราะเจ็บช้ำน้ำใจ นอกจากนี้ผู้วิจัยมองว่า “ม้าเร็ว” ของพญาเมืองรามเขตรักษา คือ บุคคลที่นำข่าวสารภายนอกมาแพร่เผยแก่บุคคลภายใน เหมือนสัญญาณเตือนให้ชาวล้านนาเตรียมรับมือกับอำนาจสยามที่กำลังคืบคลานเข้าใกล้แผ่นดิน โดยไม่มีทางปฏิเสธได้

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร. 5 ค.14.4/2 กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ที่ 40/3534 วันที่ 23 พฤษภาคม (ร.ศ.111)

ตัวอย่างที่ 1.2 เมื่อสยามลิดรอนอำนาจล้านนาด้านรายได้จากภาษี ทำให้ทุกชั้นชนในล้านนาล้นทรัพย์สินเงินทอง

...ชาติเชื้อเหล็กไหลกลายเป็นขี้เหมี้ยงไปหมดแล้ว เจ้าหล้าถอนใจยาว คิดเอาเถอะน้อง กบฏพญาผาบบังเกิด สมัยนี้มีคนอย่างพญาผาบแล้ว...เจ้าพ่อของน้องคิดการใหญ่คิดได้ แต่ทำไม่ได้ดอก ชาวไตเขาทอนอำนาจ เงินทองเคยกองก่อกัฟร่งไปหมดแล้วจะเอาหยังมาทำการใหญ่...(มาลา คำจันทร์, 2558)

ข้อความข้างต้น เจ้าจันทะแก้วยื่นฟ้ารำลึกถึงเมื่อครั้งที่ตนเองได้สนทนากับเจ้าหล้าอินทรวงษ์ ยงยศ ถึงสถานการณ์ในยุคสมัยนี้ที่ไม่มีผู้ใดมีจิตใจกล้าหาญเช่นพญาผาบที่กล้าจะลุกขึ้นสู้กับอำนาจรัฐสยาม และหากคิดจะต่อต้านอำนาจสยามต้องมีเงินทองมากพอที่จะใช้สอยในเพื่อเป็นเพื่อส่งเสริมค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในกองกำลังตนเอง เนื้อหาดังกล่าวผู้ประพันธ์ได้ยกเหล็กไหลที่มีความกล้าแกร่งหาสิ่งใดเปรียบไม่ได้ นำไปเปรียบเทียบกับชายชาตินักรบที่แข็งแกร่ง และใช้ศัพท์ภาษาท้องถิ่นภาคเหนือคำว่า “ขี้เหมี้ยง” หมายถึง สนิม เปรียบเทียบเหล็กไหลที่ถูกสนิทกัดกินจนหมดสิ้นความแหลมคมของอาวุธ (หอก ดาบ) ไม่สามารถฟันหรือทำอันตรายแก่ศัตรูได้ เปรียบเช่นเดียวกับนักรบที่ไม่ได้ออกศึกหรือทำสงครามใด เหมือนกับนักรบที่ไม่ได้ประชันฝีมือ วิทยายุทธ์ที่ฝึกปรือมา เมื่อมิได้นำไปใช้ก็ไร้ค่า

เมื่อสยามลิดรอนอำนาจล้านนาด้านรายได้จากภาษี ส่งผลให้ผู้คนทุกชั้นชนในล้านนาเดือดร้อนอย่างมาก อาทิ บรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือสิ้นหนทางในการหารายได้ มีทรัพย์สินสมบัติเพื่อประทังชีวิตมิได้มีเพื่อใช้สอยตามอำเภอใจ แม้กระทั่งเจ้าพ่อของเจ้าเจ้าจันทะแก้วยื่นฟ้า มีใจคิดต่อต้านสยามก็ไม่สามารถกระทำการใดได้เพราะไม่มีกำลังเงินตราหนุนกองทัพอ และกลุ่มชาวล้านนาต่างต้องทำทุกวิถีทางเพื่อหาเงินมาจ่ายภาษีตามจำนวนที่กฎหมายระบุให้แก่ภาครัฐในเวลาที่กำหนด มิฉะนั้นจะได้รับโทษตามกฎหมาย หรือหากจะคิดก่อการกบฏเพื่อเรียกร้องก็จะมีชะตากรรมเช่นเดียวกับกบฏพญาผาบ

2. สยามใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองเพื่อเก็บภาษีมากเกินไปและสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวล้านนา

การปรับเปลี่ยนรูปแบบของการเก็บภาษี ทำให้ชาวล้านนาจะต้องเสียภาษีมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งในมุมมองของคนล้านนานั้น มองว่าสยามเก็บภาษีจำนวนมากเกินไปและเงินจำนวนมากนั้นสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวล้านนา กล่าวคือ ในรูปแบบของการเสียภาษีแต่เดิม ชาวล้านนาเสียภาษีเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้น เช่น ปลูกข้าวเสียภาษีเป็นข้าว ปลูกหมากเสียภาษีเป็นหมาก แต่การเก็บภาษีของสยามนั้นปรับเปลี่ยนรูปแบบของการเก็บภาษีเป็นเงิน ดังนั้น ชาวล้านนาจึงต้องพยายามหาเงินเพื่อมาจ่ายภาษี และเงินนั้นเมื่อเทียบกับอัตราข้าวของหรือเมื่อเทียบกับผลผลิตที่ได้นั้นมีราคาค่อนข้างสูง ดังนั้นในมุมมองชาวล้านนาจึงมองว่าสยามเก็บภาษีมากเกินไปจนกลายเป็นความเดือดร้อนแก่ชาวล้านนา เหตุการณ์นี้ปรากฏในนวนิยายหลายเรื่อง ดังเช่น

ตัวอย่างที่ 2.1 เมื่อพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตเริ่มปฏิบัติหน้าที่ในล้านนา

... โสณบัณฑิตเริ่มปฏิบัติกรปรับเปลี่ยนระบบภาษีและการจัดเก็บ ผลกระทบที่เกิดกับชาวบ้านโดยตรง ได้แก่ ระบบเจ้าภาษีนายอากร ประมูลที่ผลผลิตห้าชนิด ได้แก่ สุรา สุกร นา ครั่ง และพืชสวนจะได้รับผลกระทบทันที ... โดยเฉพาะจัดเก็บภาษีเป็นเงินต่อปีโดยไม่รอให้มีผลผลิต ... (ทวีศักดิ์ ระมิงค์วงศ์, 2564)

ข้อความข้างต้น บอกเล่าเหตุการณ์เมื่อพระเจ้านั่งยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตขึ้นมารับตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ และนำพระบรมราชโองการจากกษัตริย์สยามให้เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ยกเลิกการประกาศใช้ระบบการเก็บภาษีอากรแบบดั้งเดิมและให้ยึดถือแนวปฏิบัติงานราชการตามแนวทางของกรมหมื่นพิชิตปรีชากรที่ได้วางรูปแบบไว้ จึงเป็นเหตุผลประการสำคัญให้พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตต้องปฏิบัติตามหน้าที่ โดยมีได้ค้ำประกันว่าคำสั่งจากสยามจะส่งเสริมให้เจ้านายภาษีอากรใช้กำลังเข้ามขู่กั๊งขัง ชาวบ้านที่ไม่สามารถจ่ายภาษีตามกำหนด อีกทั้งยังปรับอัตราการเก็บภาษีให้มีเงื่อนไขมากขึ้น กล่าวคือ ถึงแม้ว่ากลุ่มชาวบ้านในล้านนาจะยังไม่กระทำการซื้อขายสินค้าแต่อย่างใดจะถูกเก็บภาษีทั้งหมด

การปรับปรุงรูปแบบการเก็บอากรที่กรมหมื่นพิชิตปรีชากรดำเนินการ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2561) อธิบายดังนี้ ประการแรก จัดระบบเจ้าภาษีนายอากรประมูล มีภาษี 5 ชนิด คือ ภาษีสุรา ภาษีสุกร ภาษีนา ภาษีครั่ง และอากรพืชสวน ประการสอง เดิมเก็บภาษีตามผลผลิต แต่รูปแบบใหม่ต้องเสียภาษีเป็นเงินตรา ประการสุดท้าย เพิ่มชนิดของภาษีอากรขึ้นใหม่ 9 ประเภท ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติของป่า ภาษีที่ดิน อากรพืชสวน อากรสิ่งของต้องห้าม ภาษีชั้นใน ภาษีผลิตอุปกรณ์ก่อสร้าง ภาษีขาออก และภาษีขาเข้า

ดังนั้น เมื่อพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในล้านนา ถูกมองว่าแม้กระทั่งเจ้านายฝ่ายสยาม ก็ไม่สามารถจัดการปัญหาความเดือดร้อนที่ชาวบ้านพบเจอในขณะนั้นได้ และไม่สนใจใยดีไม่เห็นอกเห็นใจชาวบ้าน จ้องแต่ค่อยจะหาผลประโยชน์เข้าสยามอย่างเดียว อีกทั้งคำสั่งจากพระบรมราชโองการยังส่งเสริมให้เจ้านายภาษีอากรที่ประมูลชนะในครั้งนั้นมีอำนาจทางเศรษฐกิจในล้านนามากขึ้น เปรียบเสมือนเกาะป้องกันตน เพราะหากผู้ใดขัดขึ้นก็ถือว่าเป็นกบฏต่อแผ่นดิน จึงเกิดความคิดแค้นและเกลียดชัง ส่งผลให้สองแผ่นดินจะรวมกันอย่างง่ายดายคงไม่มีทาง ต้องมีการปรับความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการปกครองการดูแลความเป็นอยู่ซึ่งกันและกันให้แก่ชาวล้านนา เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายสามารถอยู่รวมกันได้ภายใต้กฎระเบียบของผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจ รวมไปถึงเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ตัวอย่างที่ 2.2 เมื่อชาวล้านนาถูกเก็บภาษีจากเจ้านายภาษีอากร

... รัฐบาลสยามจัดเก็บแบบการประมูล ทำให้ต้องเสียภาษีมากกว่าที่เคยเสียเกือบสามเท่า โดยเฉพาะ ภาษี มะพร้าว หมากรุก ซึ่งราษฎรสามัญ ส่วนใหญ่ยากจน ... เจ้าภาษีผู้ประมูลได้รีบเก็บภาษีจากชาวบ้าน เมื่อไม่มีเงินเสียภาษีก็จับจำข้อมือข้อเท้าไว้ประจานทั้ง ๆ ที่เป็นการผิดพระราชบัญญัติ ... (ปิยะพร ศักดิ์เกษม, 2561)

ข้อความข้างต้น เจ้าจันทร์แจ่มฟ้า กำลังเล่าเรื่องอดีตของตนตระกูลตนเองให้แก่เมษาริน ได้รับรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครองเมืองเชียงพระคำสมัยอดีต ตอนที่เจ้าหลวงจักรคำสิ้นพระชนม์แล้ว เจ้าสุวงศ์ ไม่ยอมให้ใครขึ้นครองราชย์สืบต่อ เพื่อให้สยามสามารถเข้ามามีบทบาทในการปกครองบ้านเมืองอย่างเต็มกำลัง หากวิเคราะห์ในทิศทางที่ต่างกันพบว่า ตัวละครเจ้าสุวงศ์ เป็นสายเลือดคนล้านนา แต่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ รับรู้อำนาจการล่าอาณานิคมของชาวต่างประเทศเป็นอย่างดี ทำให้เลือกสนับสนุนและส่งเสริมความคิดของสยาม เนื่องจากเข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเทศใกล้เคียง และพยายามให้คนล้านนาเข้าใจระบบการทำงานของสยาม มองว่าสยามเป็นมิตรภาพที่เหมาะสมกับล้านนา ควรจะปรองดองกับสยามให้มากที่สุด เมื่อสยามเข้ามาจัดระเบียบบ้านเมืองด้านรายได้จากภาษีจึงเป็นจุดสำคัญที่ทำให้เจ้านายภาษีอากรที่ชนะการประมูลมีบทบาทในการทำหน้าที่เก็บภาษีอย่างมาก

อดีตอันเนื่องมาจากนโยบายของสยามด้านการเก็บภาษี ฝ่ายเจ้าสร้อยจันทร์และเจ้าจันทร์แจ่มฟ้านั้นสืบเชื้อสายจากเจ้านายฝ่ายเหนือที่เสียผลประโยชน์ทางการเงินจึงได้สร้างและกักเก็บความทรงจำที่ไม่พอใจพร้อมกลุ่มราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนถูกเก็บภาษีในอัตราสูงขึ้นถึงสามเท่า หากผู้ใดไม่มีเงินเสียภาษีจะถูกจับมัดและประจานความผิด โดยไม่สนใจว่าชาวบ้านยังไม่ได้ผลผลิตของสินค้าตามที่ตนเองต้องการจึงไม่มีเงินเสียภาษีในขณะนั้น แสดงให้เห็นว่าเจ้านายภาษีอากรมิได้เกรงกลัวในพระราชบัญญัติที่กำหนด (สรวิศ ปรียะเสถียร, 2523) กล่าวว่าการกระทำนี้ทำรุนแรงเกินกว่าเหตุและผิดพระราชบัญญัติด้วย เนื่องจากตามบทบัญญัติกำหนดไว้ว่ากรณีที่ผู้ใดไม่ยอมเสียภาษีเจ้าภาษีจะต้องนำเรื่องฟ้องร้องต่อเสนาตำแหน่งกรมคลัง แล้วเสนาตำแหน่งกรมคลัง จะเป็นผู้สอบสวนเอง เจ้าภาษีจะกระทำใด ๆ โดยพลการไม่ได้

ดังนั้น ทำให้ทราบว่าเรื่องการจัดเก็บภาษีเป็นหนึ่งในสาเหตุความไม่พอใจของชาวล้านนา ตัวละครเจ้าสร้อยจันทร์และเจ้าจันทร์แจ่มฟ้าเป็นตัวแทนของกลุ่มชนเจ้านายฝ่ายเหนือที่ได้รับผลกระทบโดยตรงทางเศรษฐกิจ สูญเสียผลประโยชน์จากการเก็บภาษีที่ตนเองควรจะได้ จึงแสดงการต่อต้านในรูปแบบผูกใจเจ็บกับข้าราชการสยาม เนื่องจากสยามปรับเปลี่ยนอำนาจการปกครองทุกด้านในล้านนา ส่วนตัวละครเจ้าสุวงศ์เปรียบเหมือนตัวแทนของข้าราชการสยามที่พยายามทำให้ล้านนาเข้าใจระบบการทำงานของสยามและไม่ค่อยยอมตามประเทศมหาอำนาจ ส่วนกลุ่มชาวบ้านล้านนานั้นมองว่าตนเองถูกสยามเก็บภาษีในอัตราสูงจนเกินไปและทำร้ายร่างกายเกินกว่าเหตุ จึงเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้เกิดกบฏขึ้น

3. ล้านนามีกำลังอำนาจไม่เพียงพอจะต่อสู้

ความไม่พอใจต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเสียภาษีสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวล้านนา เป็นเหตุให้ชาวล้านนาพยายามต่อต้านรูปแบบของการจัดเก็บภาษีนั้น แต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าล้านนาจะพยายามต่อต้านอย่างไร แต่เนื่องจากล้านนามีกำลังอำนาจ ทั้งกำลังคนและกำลังอาวุธมากเพียงพอ จึงไม่สามารถจะต่อสู้กับอำนาจของสยามได้ อำนาจของสยามที่อยู่ inland มีใช้เฉพาะอำนาจของ แต่ยังมีอำนาจของชาวล้านนาที่ยอมรับหรือให้สิทธิ์สยามในการปกครองบ้านเมืองหรือการควบคุมดูแลระบบการเมืองการปกครองต่าง ๆ ดังนั้น ชาวล้านนาที่ไม่พอใจรูปแบบการปกครองของชาวยุทธ จึงพยายามต่อต้านอำนาจของสยาม แต่ก็ไม่สามารถต่อต้านได้สำเร็จ เหตุการณ์นี้ปรากฏในนวนิยายหลายเรื่อง ดังเช่น

ตัวอย่างที่ 3.1 เมื่อกลุ่มกบฏพญาผาบเตรียมกำลังสู้รบกับกองทัพทางการสยาม

... ข้าเจ้าขอไถ่โทษทัณฑ์ทั้งหมดด้วยชีวิตของข้าเจ้าเอง หากเจ้าพี่ยังไม่เลิกล้มความตั้งใจจะไปหาหรือกับหัวหน้าหมู่บ้านแม่คือทางตะวันตกของเชียงใหม่นั้นอาจมีคำตอบให้เจ้าพี่ ... ส่วนข้าเจ้านั้นขอยอมพ่ายแพ้ให้แก่ชะตากรรมและความเปลี่ยนแปลง ... (ปิยะพร ศักดิ์เกษม, 2560)

ข้อความดังกล่าว เจ้าแม่เมือง ได้เขียนจดหมายสั่งลาถึงพี่ชาย (เจ้าหน่อเมือง) ผู้ที่มีความคิดต้องการเป็นรัฐอิสระไม่ยอมเป็นประเทศราชทั้งสยามและประเทศมหาอำนาจตะวันตก คำบอกกล่าว เจ้าแม่เมืองที่ขอไถ่โทษด้วยชีวิตของตน สะท้อนให้เห็นว่าก่อนหน้านี้นั้นความคิดเจ้าแม่เมืองต้านต่อสยามอย่างชัดเจน หลังจากได้สมรสกับเจ้าสุวงศ์ จึงมีความคิดเปลี่ยนแปลงไป เพราะยอมรับความจริงทางการเมืองในสมัยนั้น ส่วนเจ้าหน่อเมืองเป็นเหมือนตัวแทนของชาวล้านนาที่ยังไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงโลกภายนอก จึงต่อต้านทุกวิถีทางตามปณิธานของบรรพบุรุษ

ดังนั้น จดหมายฉบับนี้แสดงให้เห็นถึงข้อขัดแย้งของการรวมกำลังผู้คนของกลุ่มพญาผาบว่ารับรู้กันโดยทั่วไปในดินแดนล้านนา และทำให้มองเห็นว่าในขณะนั้นฝ่ายพญาผาบกำลังรวบรวมไพร่พลกองกำลังเตรียมอาวุธไว้สู้กับฝ่ายสยาม แสดงให้เห็นว่าฝ่ายพญาผาบไม่พอใจการกระทำของฝ่ายสยามที่ไม่ยอมผ่อนปรนมาตรการการเก็บภาษีให้ชาวล้านนา ถึงแม้ได้มีการเรียกร้องขอยุติหรือผ่อนปรนการจัดเก็บภาษีไปแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถยุติลงจึงขัดแย้งกันจากฝ่ายสยามตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ต่อสยามอย่างแท้จริง เรียกร้องความยุติธรรมแก่ตนเองและพวกพ้อง ไม่ยอมถูกเอาเปรียบจากฝ่ายสยามเพียงอย่างเดียว

ตัวอย่างที่ 3.2 เมื่อกบฏพญาผาบปะทะกองทัพทางการสยาม ครั้งที่ 1

... เจ้าอุปราชบุรีรัตน์ บุกด้วยปืนไม่ยั้งมือ กองกำลังพญาผาบถูกยิงร่วง เริ่มระส่ำระสาย กำลังใจถดถอย ชาวบ้านวางอาวุธพยายามหนี ... พญาผาบสั่งให้ล่าถอยเพื่อลดการเสียหายและการบาดเจ็บ ทหารเจ้าอุปราชถูกติดตามไปอย่างใกล้ชิดหวังกวาดล้างให้สิ้นซาก กองกำลังพญาผาบหนีไปจนมุมที่น้ำแม่คือ ... (ทวีศักดิ์ ระมิงค์วงศ์, 2564)

ข้อความข้างต้น กบฏพญาผาบพยายามต่อสู้กับสยาม อันเนื่องมาจากสถานการณ์ความรุนแรงบีบบังคับให้ชาวล้านนาลุกขึ้นสู้เพื่อความอยู่รอด โดยกลุ่มกบฏพญาผาบและพวกชาวบ้านที่มีความเห็นตรงกันได้บุกเข้าไปช่วยปลดปล่อยคาซาวบ้านที่ถูกเจ้านายภาษีอากรรังแกอย่างไม่เป็นธรรม และได้ใช้กำลังขับไล่เจ้าหน้าที่นายภาษีอากรออกจากเขตหมู่บ้านประกาศห้ามมิให้นายภาษีอากรเข้ามาเก็บภาษีจากชาวบ้านอีก ถ้าหากขัดขึ้นจะฆ่าให้หมด เรื่องราวลูกหลานจนข้าราชการสยามรับทราบ

พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตฯ จึงได้มีคำสั่งให้เจ้าอุปราชบุรีรัตน์ และกองกำลังทางการสยามออกตามล่าพญาผาบและพรรคพวก อีกทั้งเจ้าบุญวาทย์ (เจ้าผู้ครองนครลำปาง) ได้ส่งกำลังพลไปช่วยรัฐบาลสยามอีกด้วย จากการไล่ล่าทำให้พญาผาบเห็นว่าพวกตนมีอาวุธที่ล้าสมัย จึงถอยออกมาจนมุมตรงที่น้ำแม่คือ พวกกันกระโดดหนีลงน้ำ แต่ถูกทหารยิงปืนถล่ม ผู้คนเสียชีวิตจำนวนมาก เลือดไหลลงน้ำแม่คือแดงฉาน จนได้กลิ่นคาวเลือดในที่รบ เหตุการณ์วันนั้นจับกุมกลุ่มกองกำลังพญาผาบได้จำนวนหนึ่ง จึงนำตัวมาลงโทษ บางส่วนหนีเองตัวรอดได้ แต่ตัวพญาผาบและกองทัพบางส่วน หนีรอดจากการถูกจับกุมไปได้

ผู้วิจัยมองว่า ตัวละครเจ้าอุปราชบุรีรัตน์และกองกำลังทหาร เปรียบเหมือนตัวแทนของกลุ่มผู้คนที่ต่อต้านการกระทำชาวล้านนาอย่างชัด เพราะช่วยเหลือสยามทุกวิถีทาง หรือหากจะวิเคราะห์ว่า ตัวละครดังกล่าวเข้าข้างฝ่ายสยาม เพราะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย โดยการไล่ล่ากลุ่มกบฏพญาผาบมาลงโทษตามคำสั่งของข้าหลวงพิเศษก็เป็นได้ (เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว, 2560) กล่าวว่าการก่อเกิดเหตุการณ์ลูกหลาน พญาผาบได้เข้ามาร้องเรียนเจ้าเมืองเชียงใหม่แต่ไม่ได้รับการตอบสนอง แสดงให้เห็นว่าการจัดเก็บภาษีของสยามทำให้ความน่าเชื่อถือของราษฎรที่มีต่อเจ้านายลดลงจนต้องหันมาพึ่งตนเอง และระดมคนที่เดือดร้อนจากปัญหาเดียวกันเข้าร่วมจนกลายเป็นกบฏที่ทำลายอำนาจสยาม ในทัศนะของพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตฯ เชื่อว่ามีเจ้านายเชียงใหม่คอยสนับสนุน แต่ไม่พบหลักฐานใดที่สามารถเชื่อมโยงว่ามีส่วนก่อกบฏได้

เมื่อกบฏพญาผาบ ลุกขึ้นต่อสู้กับสยามครั้งที่ 1 พบว่า แท้จริงแล้วกลุ่มกบฏพญาผาบไม่มีเจตนาก่อการร้ายตั้งแต่แรก แต่ไม่มีผู้ใดสามารถหยุดยั้งอำนาจสยามได้ จึงต้องลุกขึ้นสู้ด้วยตนเอง แต่ในท้ายที่สุดแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากปัจจัยด้านอาวุธที่ใช้ทำศึกกับศัตรู ด้านการวางแผนการทำศึก ด้านประสิทธิภาพการต่อสู้ของชาวบ้านที่ด้อยกว่าพลทหารของสยาม ทำให้กบฏพญาผาบพ่ายแพ้ ถึงแม้การต่อสู้ครั้งนี้จะทำให้กบฏพญาผาบต้องเสียชีวิตและกำลังพลไปมาก แต่ฝ่ายสยามก็ไม่สามารถปิดชีพพญาผาบลงได้ อีกทั้งพญาผาบสามารถหนีเอาตัวรอดไปได้นั้นทำให้พญาผาบสามารถรวบรวมกำลังพลและกลับมาต่อสู้กับสยามอีกครั้ง

ตัวอย่างที่ 3.3 เมื่อกบฏพญาผาบปะทะกองทัพทางการสยาม ครั้งที่ 2

... หนานเดชะนำกำลังเข้าตีเมืองฝาง อินตะขอเกรงกลัวจึงเชิญเข้าเมือง พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตฯ ให้หลวงภูวนารถนฤบาล เจ้าราชบุตรเมืองลำปาง เมืองลำพูน คุณทหาร นายแก้ว นายน้อย

มหาวงษ์ คุณคนเชียงใหม่ ... แลให้เกณฑ์ลำปาง ลำพูน แพร่ ตาก กำแพงเพชร ยกเป็นกองหนุนเพื่อปราบหนานเดชะ ... (กฤษณา อโศกสิน, 2564)

ข้อความข้างต้น ชูต้นแสง (ปู่ของภูเออ) ได้ยื่นข่าวลือว่าหนานเดชะ (พญาผาบ) ผู้นี้เกลี้ยกล่อมคนไตเพื่อไปบุกเมืองฝาง จึงมาถามเรื่องราวของพญาผาบจากภูเออผู้เป็นหลานที่เพิ่งจะกลับบ้าน เพราะไปไม่ถึงเชียงดาว เนื่องจากเกิดเรื่องกบฏพญาผาบบุกเมืองฝางจึงระงับการเดินทาง ตัวละครภูเออได้เล่าว่า หนานเดชะคนที่หลวงประชาดึกิจตั้งให้เป็นผู้รักษาด่านแม่น้ำเดือย และมีความชอบได้เป็นพระยาปราบสงคราม ยังมีได้บุกเข้าตีเมืองฝาง เพราะผู้รักษาด่านเมืองฝาง เขายอมเปิดประตูเมืองฝางให้แต่โดยดี

ขณะที่กำลังสนทนาอยู่นั้น ทำให้ขุนต้นแสงนึกถึงพญาผาบว่า “คนใหญ่ไม่ต้องเกือหนุนก็เจริญก้าวหน้า แต่คนยากจน มันขี้ใจหนอ ... ผู้ใดลุกขึ้นต่อตีขัดทางเจ้านายก็หมายว่าร้ายไว่ก่อน ... หนานเดชะจะมีพวกสักเท่าใดจึงจะสู้สยามได้” (กฤษณา อโศกสิน, 2564)” แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านที่รับรู้เรื่องราวของพญาผาบนั่นต่างสงสารพญาผาบที่ต้องถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏต่อบ้านเมืองและศรัทธาในความกล้าที่จะลุกขึ้นสู้เพื่อเรียกร้องสิ่งที่ตนเองและพวกพ้องถูกเอาเปรียบ เพราะที่ผ่านมาพญาผาบทำเพื่อพี่น้องชาวล้านนา ไม่ได้ทำงานเพื่อเอาใจเจ้านายฝ่ายใด แต่การก่อกบฏในครั้งนี้ถือเป็นการต่อสู้ยิ่งใหญ่ เพราะหากผู้ใดคิดมีปัญหากับฝ่ายสยามต้องถูกปราบปรามอย่างถึงที่สุด (สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2561) กล่าวไว้ว่า ตามคำบอกเล่าพญาผาบเป็นคนดี รักความยุติธรรม แต่สาเหตุผลักดันให้เกิดกบฏ เพราะสูญเสียผลประโยชน์การเก็บภาษีฝั่มแม่ปิงด้านตะวันออก ไม่พอใจที่เจ้านายฝ่ายฮกกรทำทารุณชาวบ้าน และได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายฝ่ายเหนือ

เหตุการณ์ที่ปรากฏในนวนิยายดังกล่าว พบว่าเหตุการณ์นี้ถูกบันทึกในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (วัลลภา เครือเทียนทอง, 2519) กล่าวว่า พญาผาบพยายามจัดเตรียมกองกำลังเพื่อโจมตีเชียงใหม่อีกครั้ง เมื่อฝ่ายสยามทราบข่าวจึงได้ขอกำลังเสริมจากทุกเมืองและถอยศพญาผาบเพื่อหวังให้พวกกบฏหวาดกลัวและล้มเลิกเข้าโจมตีเชียงใหม่ นอกจากนั้นตั้งรางวัลจับกบฏ สิ่งที่ยกย่องกระทำนั้นกลับทำให้กลุ่มกบฏพญาผาบเพิ่มความโกรธแค้น จึงได้เคลื่อนกำลังมาที่ฝาก๊วนกเมืองพร้าว และต่อสู้กับกองทัพเจ้าราชบุตรเมืองลำปาง ปรากฏว่ากลุ่มกบฏฝ่ายแพ่ ลูกชายพญาผาบสองคนตายในสนามรบ กลุ่มกบฏพญาผาบ ถอยกลับเมืองฝางแต่พบว่า ถูกกลุ่มนายน้อยหน่อเมืองยึดไว้หมดแล้ว พญาผาบจึงหนีไปนอกอาณาเขตของล้านนา ภายหลังได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าเมืองเชียงตุง

เมื่อกบฏพญาผาบได้ต่อสู้กับสยามครั้งที่ 2 และไม่สามารถชนะฝ่ายสยาม จะเห็นได้ว่าฝ่ายสยามมิได้มีแต่ตัวละครพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ (ข้าหลวงพิเศษ) ข้าราชการสยาม แต่ยังรวมไปถึงข้าราชการที่มีเชื้อสายลูกหลานเจ้านายล้านนา การที่ลูกหลานเจ้านายเข้ารับราชการบ่งชี้ว่าเจ้านายยอมจำนนต่ออำนาจสยามอาจด้วยความเต็มใจหรือไม่ก็ตาม การปฏิบัติหน้าที่ของตัวละครที่ปรากฏสะท้อนให้เห็นว่า ตั้งแต่แรกเจ้านายฝ่ายล้านนามิได้มีเจตนาจะกวตล้างกบฏพญาผาบ แต่ต้องปฏิบัติตามคำสั่ง

จากสยาม ลำดับต่อมา พบว่า ชาวบ้านที่รู้จักชื่อเสียงพญาผาบไม่มีผู้ใดมองว่าพญาผาบก่อกบฏที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ เพียงต้องการเรียกร้องความยุติธรรมให้ชาวล้านนา ประหนึ่งว่าพญาผาบเป็นวีรบุรุษในสายตาชาวบ้านแต่เป็นกบฏร้ายในมุมมองสยาม คนในครอบครัวพญาผาบเสียสละชีพในสนามรบถึงสองคนเป็นเรื่องที่น่าสลดใจยิ่งนัก แต่ยังมีไข่ขาวดีสำหรับสยาม เพราะพญาผาบสามารถหนีออกนอกเขตแดนล้านนาได้สำเร็จและได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าผู้ครองนครพื้นที่ใกล้เคียงถือเป็นพื้นที่นอกเขตอำนาจสยาม ฉะนั้นสยามไม่มีอำนาจจัดการได้ การแสดงออกโดยการต่อต้านของกลุ่มกบฏพญาผาบ เป็นการส่งสัญญาณให้สยามทราบว่าล้านนาไม่สามารถเปลี่ยนแปลงในเวลาอันรวดเร็ว การรวมแผ่นดินให้เป็นหนึ่งนั้นต้องใช้ความสามัคคีของทั้งสองฝ่ายและความรู้สึกสำนึกรักแผ่นดินผืนเดียวกัน จึงจะทำให้กลุ่มคนในทุกพื้นที่รู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัย พบว่า กบฏพญาผาบเกิดรุนแรงที่สุดในช่วงที่พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ เข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ เพราะไม่สามารถจัดการปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายภาษีอากรได้ ทั้งพระบรมราชโองการจากกษัตริย์สยามให้เชียงใหม่ยกเลิกการประกาศใช้ระบบเก็บภาษีอากรแบบดั้งเดิม โดยให้ยึดถือแนวปฏิบัติตามแนวกรมหมื่นพิชิตปรีชากรที่ได้วางรูปแบบไว้ นับว่าเป็นโอกาสสำคัญให้นายภาษีอากรใช้ช่วงเวลาดังกล่าวรีดไถภาษีอากรจากชาวบ้านอย่างเข้มงวด และได้ใช้กำลังเข้าข่มขู่ กังขัง ชาวบ้านที่ไม่สามารถจ่ายภาษีตามกำหนดได้ เรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นชนวนให้เกิดการต่อต้านอำนาจสยามและกลายเป็นกบฏพญาผาบในที่สุด

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับกบฏพญาผาบ ที่เคยถูกศึกษาผ่านวรรณกรรม ดังนี้ (นัยนา ครุฑเมือง, 2547) ศึกษา “นวนิยายอิงประวัติศาสตร์: ภาพสะท้อนการเมืองและสังคม” โดยได้ข้อสรุปกบฏพญาผาบว่า เรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* กบฏพญาผาบมีเจ้านายฝ่ายเหนือสนับสนุนอยู่เบื้องหลังโดยเฉพาะเจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์ แสดงออกชัดเจนว่าไม่ประสงค์จะนำกำลังไปปราบกบฏพญาผาบ และเรื่อง *รากนครา* เหตุการณ์หลังเกิดกบฏพญาผาบ สยามผ่อนปรนให้เจ้านายฝ่ายเหนือมากขึ้น และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปการปกครองในมณฑลพายัพว่าไม่สามารถกระทำการอย่างเด็ดขาดได้ในเวลาอันรวดเร็ว ทุกการเปลี่ยนแปลงต้องใช้เวลา (สุภาวดี เพชรเกตุ, 2562) ศึกษา “กบฏล้านนา: การประกอบสร้างภาพแทนผู้ขายนานาในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2490–2560” ได้จำแนกตัวละครเอกฝ่ายชายทั้งหมด 4 ตัว คือ ตัวละครเจ้าคุณวงศ์ และเจ้าหลวงเมืองลำปางมีความคิดไปในฝ่ายของสยาม ส่วนตัวละครเจ้าหน่อเมืองและเจ้าหลวงเมืองแป้นั้นมีความคิดเป็นรัฐอิสระไม่ต้องการเป็นประเทศราชของใคร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำกรอบแนวคิด “ความทรงจำศึกษา” และ กรอบแนวคิด “วัฒนธรรมต่อต้าน” มาประกอบในการวิเคราะห์เรื่องราวกบฏพญาผาบผ่านวรรณกรรม เพราะทำให้ทราบถึงการรุกรล้ำ

อำนาจการเมืองการปกครองของสยามที่มีต่อล้านนา ซึ่งปรากฏความทรงจำการต่อต้านอำนาจสยามจากล้านนาในกรณีของกบฏพญาผาบ ดังนี้

(1) ครั้นที่สยามใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง เพื่อลดรอนอำนาจของล้านนาด้านการจัดเก็บภาษี เกิดขึ้นในสมัยกรมหมื่นพิชิตปรีชากร เข้ามาเปลี่ยนแปลงระบบเมืองการปกครองทุกด้านของล้านนา บรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือต่างแสดงการต่อต้านทางความรู้สึกต่อระบบการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เพราะมองว่าสยามหาผลประโยชน์จากล้านนาฝ่ายเดียว และหลังจากสยามสามารถลดรอนอำนาจล้านนาด้านรายได้จากภาษี ทำให้ชั้นชนเจ้านายฝ่ายเหนือสิ้นทรัพย์สิ้นเงินทอง มีทรัพย์สมบัติเพื่อประทังชีวิตเท่านั้น ส่วนชาวล้านนาต้องเสียภาษีในอัตราที่สูงขึ้น

(2) ครั้นที่สยามใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง เพื่อเก็บภาษีมากเกินไปและสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวล้านนา ช่วงที่สถานการณ์รุนแรงที่สุด เมื่อพระองค์เจ้าโสมนัสทิพย์เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในล้านนา เพราะถูกมองว่าไม่สามารถจัดการปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านได้ และเมื่อถึงกำหนดที่ชาวล้านนาถูกเก็บภาษีจากเจ้านายภาษีอากร หากผู้ใดไม่มีเงินตราชำระภาษีก็ถูกทารุณ จึงเป็นแรงจูงใจให้ชาวล้านนาคิดการก่อกบฏต่อแผ่นดิน

(3) ล้านนามีกำลังอำนาจไม่เพียงพอจะต่อสู้ ถึงแม้กลุ่มกบฏพญาผาบจะได้รับการช่วยเหลือจากกลุ่มชาวบ้าน กลุ่มบรรดาพญาในพื้นที่ใกล้เคียง กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือและเจ้าเมืองเชียงตุง แต่ก็ไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลดังใจหวังได้ เพราะปัจจัยด้านอาวุธที่ใช้ทำศึกกับศัตรู ด้านการวางแผนการทำศึก ด้านประสบการณ์การต่อสู้ของชาวบ้านที่ด้อยกว่าพลทหารของสยาม และช่วงหลังที่เจ้านายฝ่ายเหนือบางท่านไม่ให้การช่วยเหลือดังเดิม

ลักษณะเรื่องราวของกบฏพญาผาบในนวนิยายนั้นแสดงรูปแบบการต่อต้านที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้ การแสดงความไม่พึงพอใจผ่านคำพูดหรือความคิด ปลุกกระตมเพื่อแสวงหาพรรคพวก สนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้อื่นต่อต้าน การเจรจาเรียกร้องในสิ่งที่ตนเองปรารถนา การปฏิเสธข้อเรียกร้องฝ่ายตรงข้าม การต่อต้านเชิงระบบอุปถัมภ์ การใช้ความรุนแรง และการใช้วิธีการลอบ

จากการศึกษาบทกบฏพญาผาบผ่านวรรณกรรมในช่วงต้น วิเคราะห์ได้ว่านวนิยายที่ใช้ศึกษาทั้งหมดที่มีเนื้อหากล่าวถึงกบฏพญาผาบที่ได้ประพันธ์ขึ้นตามความจริงในประวัติศาสตร์กระแสหลัก และมีบางเรื่องถูกประพันธ์ขึ้นตามคำบอกเล่ามุขปาฐะจากชาวบ้านในท้องถิ่น การประพันธ์ทั้งหมดถือเป็นการผลิตซ้ำเรื่องราวกบฏพญาผาบที่เคยเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2432 ผ่านรูปแบบงานเขียนร้อยแก้ว เพื่อถ่ายทอดความทรงจำและเพื่อรำลึกถึงวีรกรรมกบฏพญาผาบ ให้คงอยู่กับสังคมและเพื่อกักเก็บเรื่องราวนี้ไว้สืบไป การดำรงอยู่ของความทรงจำกบฏพญาผาบมีเพียงพบแต่ในงานวรรณกรรม แต่ยังพบในสถานที่และพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ มีพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อพระพญาผาบ (พระยาปราบพลมาร) หอคำพ่อเจ้าพระยาผาบ และคุ้มเจ้าพระยาผาบ ณ ตำบลหนองจ่อม, จังหวัดลำพูน มีอนุสาวรีย์พญาผาบ ณ วัดพญาผาบ ตำบลบ้านกลาง และจังหวัดลำปางมีพิธีบวงสรวงรูปปั้นพญาผาบ ณ สำนักสงฆ์สันป่าตึง ตำบลในเมือง เป็นต้น สถานที่และพิธีกรรม ความศรัทธา ความเชื่อ

ส่วนบุคคลในพื้นที่ต่าง ๆ ล้วนเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและดำรงอยู่ของความทรงจำเรื่องราวกฎหมายอาญา เพื่อมิให้สูญหายตามกาลเวลา

โดยสรุป สิ่งที่ฝ่ายล้านนาที่เสียเปรียบให้แก่ฝ่ายสยาม คือ บรรดาชนชั้นเจ้านายฝ่ายเหนือเสียผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ และต้องเสียภาษีเงินได้เช่นเดียวกับราษฎร ส่วนความเดือดร้อนของกลุ่มราษฎร คือ ต้องจ่ายภาษีตามเวลาที่กำหนดไม่สามารถยืดหยุ่นเวลาได้ และต้องเสียภาษีมากกว่าเดิมถึง 3 เท่า แม้จะไม่มีกรณีพิพาทเกิดขึ้นก็ต้องเสียภาษี ส่วนมุมมองของฝ่ายล้านนาที่ได้เปรียบมากกว่าฝ่ายสยาม ในเรื่องกองกำลังที่พร้อมปฏิบัติการในเวลาอันรวดเร็วและความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นอย่างเต็มที่ เช่น เมื่อพญาผาบทราบเรื่องว่าชาวบ้านเดือดร้อนจึงได้ส่งกำลังพลไปช่วยเหลือ เมื่อพญาผาบต้องการกำลังพลเพื่อต่อสู้ กลุ่มบรรดาพญาทั้งหลายในพื้นที่ใกล้เคียงพร้อมสนับสนุนกำลังพล รวมถึงเมื่อครั้งที่พญาผาบกำลังเดือดร้อน เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่

นอกจากนี้ สิ่งที่ฝ่ายสยามที่เสียเปรียบให้แก่ฝ่ายล้านนา คือ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงระบบความคิดชาวล้านนาได้อย่างสมบูรณ์ในเวลาอันสั้น ต้องอาศัยการสอดแทรกความสำนึกรักชาติ รู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันผ่านระบบการศึกษา ซึ่งต้องใช้เวลาอย่างมหาศาล ส่วนสิ่งที่ฝ่ายสยามที่ได้เปรียบมากกว่าฝ่ายล้านนา คือ อัตราภาษีที่สูงขึ้นกว่าเดิมหลายเท่าตัว และสยามสามารถควบคุมการเก็บภาษีได้ในเวลาที่กำหนด

อนึ่ง ค้นพบว่าภายใต้ความทรงจำชาวล้านนาที่มีต่อสยาม คือ เจ้าหน้าที่สยาม เอาเปรียบชาวบ้าน ส่วนภายใต้ความทรงจำของสยามที่มีต่อล้านนา คือ ชาวล้านนาเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าการพัฒนาท้องถิ่น

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การประพันธ์บทบาทตัวละครในแต่ละเรื่อง ทั้งกลุ่มชาวล้านนา กลุ่มชาวสยาม และกลุ่มชาวต่างประเทศ ตัวละครทั้งหมดต่างแสดงบทบาทการต่อต้านล้านนา สนับสนุนล้านนา ต่อต้านสยาม สนับสนุนสยาม ซึ่งแต่ละตัวละครจะมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ตัวละครแต่ละกลุ่มเปรียบเหมือนตัวแทนบุคคลในประวัติศาสตร์กระแสหลักของชาติ ส่วนใหญ่ลักษณะบทบาทของตัวละครแต่ละตัวไม่มีความแตกต่างกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่อาจมีบางตัวละครที่ผู้ประพันธ์แต่งเติมลักษณะพฤติกรรมให้มีบทบาทที่โดดเด่นเพื่ออรรถรสในการอ่าน แต่ยังคงพฤติกรรมการแสดงออกตามเอกสารประวัติศาสตร์

สรุป

กฎหมายอาญาเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2432 เป็นผลจากการรุกรานอำนาจการเมืองการปกครองของสยาม หรือเรียกได้ว่าเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปการเมืองการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ในสมัยนั้นชาวล้านนายังไม่มีความรู้และเข้าใจในระบบ

การปกครองรูปแบบใหม่ และมองว่าระบบการเก็บภาษีรูปแบบใหม่ทำให้ชาวล้านนาทุกชั้นชนต้องเดือดร้อน เพราะถูกเปรียบและเสียผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจจนเกินกว่าเหตุ โดยจากการศึกษาผ่านวรรณกรรมปรากฏความทรงจำ ดังนี้ (1) สยามลิตรอนอำนาจของล้านนาในการจัดเก็บภาษี (2) สยามเก็บภาษีมากเกินไปและสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวล้านนา (3) ล้านนามีกำลังอำนาจไม่เพียงพอจะต่อสู้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

งานวิจัยนี้สามารถนำคุณูปการของพญาผาบ ที่ได้สร้างไว้กับชาวล้านนาหลังจากที่ท่านอสัญกรรมไปแล้วนั้น นำไปศึกษาพฤติกรรมเพื่อให้เข้าใจสถานการณ์กบฏที่เกิดขึ้น และค้นคว้าศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่สอดคล้องแทรกอยู่ในวรรณกรรมได้ รวมถึงสามารถนำกรอบคิดที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประยุกต์ใช้กับวรรณกรรมเรื่องอื่น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับความทรงจำการต่อต้านที่แสดงผ่านพฤติกรรมของตัวละครที่มีบทบาทในกบฏพญาผาบ รวมไปถึงตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมในเหตุการณ์นี้เช่นกันที่ส่วนสำคัญ หากมีการศึกษาสำหรับประเด็นนี้ในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการศึกษากลยุทธ์การต่อสู้ของฝ่ายล้านนาและสยามในกรณีกบฏพญาผาบ หรือการศึกษาพลวัตความทรงจำในกรณีกบฏพญาผาบ ประเด็นที่กล่าวมานับว่าน่าสนใจที่ควรศึกษาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณา อโศกสิน [นามแฝง]. (2548). *หนึ่งฟ้าดินเดียว*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.
- กฤษณา อโศกสิน [นามแฝง]. (2553). *ขุนหอคำ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.
- ทวีศักดิ์ ระมิงค์วงศ์. (2564). *พญาผาบ ผู้กล้าล้านนา*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทนาการกราฟฟิคการพิมพ์.
- นันทนัย ประสานนาม. (2562). ความทรงจำวัฒนธรรมกับวรรณกรรมศึกษา. ใน สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (บรรณาธิการ), *นววิถี: วิถีวิทยาร่วมสมัยในการศึกษาวรรณกรรม*. (น. 47-109). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- นัยนา ครุฑเมื่อง. (2547). *นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา: ภาพสะท้อนการเมืองและสังคม* (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เนื่อออน ขว้ทองเขียว. (2560). *เปิดแผนยึดล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปิยะพร ศักดิ์เกษม [นามแฝง]. (2560). *รากนครา*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: อรุณ.

- ปิยะพร คักดีเกษม [นามแฝง]. (2561). สะพานแสงคำ. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: อรุณ.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2558). เจ้าจันทร์หม่อม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ยอดยิ่ง รักสัตย์. (2532). การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจ ในภาคเหนือของประเทศไทย กับกบฏเงี้ยว พ.ศ.2445 (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต).
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร (บรรณาธิการ). (2556). วัฒนธรรมต่อต้าน. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- วัลลภา เครือเทียนทอง. (2519). การปฏิรูปการปกครองล้านนาไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต).
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยดี ประยูรเสถียร. (2523). การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ. 2436-2476(วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2542). วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ1999.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2561). ประวัติศาสตร์ล้านนา ฉบับสมบูรณ์. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สายสกุล เดชาบุตร. (2558). ประวัติศาสตร์บาดแผลหลังการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป.
- สุภาวดี เพชรเกตุ. (2562). กบฏล้านนา: การประกอบสร้างภาพแทนผู้ชาวล้านนาในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2490-2560. วารสารพิษเนศวร์สาร, 15(1), 69-85.
- หจช. ร.5 ม.58/1 เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคับทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (วันที่ 19 มีนาคม ร.ศ.108)
- หจช. ร. 5 ค.14.4/2 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ที่ 40/3534. (วันที่ 23 พฤษภาคม ร.ศ.111)
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2560). ประวัติศาสตร์สังคมล้านนา: ความเคลื่อนไหวของชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นเนื่องในวาระครบรอบ 70 ปี ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). หน่วยวิจัยอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน: มหาวิทยาลัยนเรศวร.